

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ОЗНАК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 2(33), с. 135–140

Порівняння між собою двох норм, що визначають суб'єктний склад інноваційної діяльності, допомагає виявити їх часткову невідповідність одна одній.

Закон України “Про інноваційну діяльність” пропонує таке її визначення: *“Інноваційна діяльність — це інтелектуальна, творча діяльність, яка спрямована на отримання і подальше використання нових знань у різних галузях науки і техніки, що відбивається в проведенні фундаментальних і/або інших, необхідних для отримання інноваційного продукту наукових досліджень, а також в подальшому впровадженні отриманих результатів у виробничу і/або іншу сферу, в результаті чого досягається економічний, екологічний і/або інший соціальний ефект”.*

Водночас існує визначення інноваційної діяльності, що надає Господарський Кодекс (ГК) України, у якому відповідно до ст. 325 *інноваційною діяльністю у сфері господарювання є діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності затрат і впровадження нових науково-технічних досліджень у виробництво й інші сфери суспільного життя.*

Системний юридичний аналіз законодавчих визначень інноваційної діяльності, що дають ст. 1 Закону України “Про інноваційну діяльність” і ст. 325 ГК України, свідчать про наявність між цими нормами певних колізій. Обидва закони дещо по-різному визначають суб'єктний склад інноваційної діяльності. Ст. 325 ГК відносить до нього лише учасників

господарських відносин, що відповідає предмету правового регулювання зазначеного нормативного акта. Учасниками відносин у сфері господарювання (а також й інноваційної діяльності) відповідно до ст. 2 ГК України є *суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади і місцевого самоврядування, що наділені господарською компетенцією, а також громадяни, суспільні й інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання або здійснюють відносно них організаційно-господарські повноваження на базі відносин власності.*

Нормативне визначення інноваційної діяльності, що надає ст. 1 Закону України “Про інноваційну діяльність” перелік її суб'єктів не містить. Між тим, він достатньо повно викладений у ст. 5, відповідно до якої *суб'єктами інноваційної діяльності можуть бути фізичні і (або) юридичні особи України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, що здійснюють в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові й інтелектуальні цінності, вкладають власні або позичені кошти у реалізацію в Україні інноваційних проектів.*

Порівняння між собою цих двох норм, що визначають суб'єктний склад інноваційної діяльності, дає можливість виявити їх часткову невідповідність один одному. Зокрема, Господарський кодекс на відміну від Закону України “Про інноваційну діяльність” не визнає

суб'єктами інноваційної діяльності фізичних осіб, які не є засновниками суб'єктів господарювання або здійснюючих відносно них організаційно-господарчих повноважень на основі відносин власності. Яскравим прикладом таких фізичних осіб виступають венчури, що знаходяться на стадії “seed – “насіннячко” — особа, що має інноваційну бізнес-ідею або пілотний інноваційний проект, однак, яка ще не створила власне підприємство [1].

Те, що фізичні особи, які не належать до учасників господарських відносин, виходячи зі ст. 325 ГК України, не визнаються суб'єктами інноваційної діяльності, є виправданою позицією законодавця, оскільки ГК України — це нормативний акт, який регулює виключно господарські відносини, що виникають у процесі організації і здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами й іншими учасниками відносин у сфері господарювання (ст. 1).

Вирішення проблеми найбільш точного визначення суб'єктного складу інноваційної діяльності в тому або іншому випадку може вирішуватись за загальними правилами подолання правових колізій, шляхом виділення і подальшого співвідношення між собою загальної і спеціальної колізійної норм (*lex specialis derogat generali*).

Чималу актуальність набуває і дослідження питання про можливі напрями й форми інноваційної діяльності. Перелік основних напрямів інноваційної діяльності вперше був сформульований у ст. 3 Закону України “Про інвестиційну діяльність”. До їх числа належать:

- випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технологій;
- реалізація довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності затрат;
- фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил;
- розробка і впровадження нової ресурсозберігаючої технології, що призначена для поліпшення соціального й екологічного стану [2].

З прийняттям Господарського кодексу цей перелік був розширений за рахунок таких напрямів (ст. 327):

- проведення наукових досліджень і розробок, які спрямовані на створення об'єктів інтелектуальної власності, науково-технічної продукції;
- технічне переозброєння, реконструкція, розширення, будівництво нових підприємств, що здійснюється вперше як промислове засвоєння виробництва нової продукції або впровадження нової технології [3].

Далеко не останню роль у процесі формування можливих напрямів інноваційної діяльності відіграв і Закон України “Про інноваційну діяльність”, в якому було поставлене завдання про необхідність виокремлення напрямів інноваційної діяльності, що мають особливе значення для економіки і безпеки держави, у самостійну правову нішу. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України “Про інноваційну діяльність” одним з основних принципів державної інноваційної політики є визначення пріоритетів інноваційного розвитку. Рішення поставленого завдання знайшло своє відображення в Законі України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” від 16 січня 2003 р., який визначає правові, економічні й організаційні основні формування і реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні.

На відміну від Закону України “Про інвестиційну діяльність” і Господарського кодексу, Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” визначив не тільки кількісні, а й якісні характеристики основних напрямів інноваційної діяльності. Так, виходячи зі ст. 2, до числа пріоритетних напрямів інноваційної діяльності належать лише ті, які спрямовані на створення високотехнологічної, екологічно чистої конкурентоспроможної продукції з метою насичення нею основних сегментів внутрішнього ринку і збільшення експортного потенціалу України.

Будування пріоритетів інноваційного розвитку здійснюється шляхом визначення стратегічних напрямів інноваційної діяльності з подальшою розробкою механізмів їх

реалізації у вигляді середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. Перелік таких напрямів найбільш детально викладений у ст. 8 Закону. Він охоплює практично всі галузі економіки і соціальної сфери, починаючи від нових технологій у паливно-енергетичному комплексі, і закінчуючи розвитком інноваційної культури суспільства.

Дослідження якісних характеристик пріоритетних напрямів інноваційної діяльності пов'язане з вивченням правових ознак, до числа яких належить і спрямованість на створення високотехнологічної продукції. Виходячи з розділу 2 Загальнодержавної комплексної програми розвитку високих наукоємних технологій, що була затверджена Законом України від 9 квітня 2004 р., високотехнологічна продукція — це продукція, що виготовлена вітчизняними підприємствами з застосуванням наукоємних технологій, і конкурентоспроможна щодо кращих зразків аналогічної продукції іноземного виробництва [4].

Згадане визначення високотехнологічної продукції дає підстави стверджувати, що її виробниками можуть бути лише вітчизняні підприємства. Таке обмеження суб'єктного складу виробників високотехнологічної продукції викликає певні заперечення. Виходячи зі ст. 5 Закону України “Про інноваційну діяльність”, до числа суб'єктів інноваційної діяльності можуть бути віднесені всі юридичні особи України, а це означає, що й іноземні підприємства також, чий правовий статус визначений у ст. 117 ГК України. Іноземним підприємством є унітарне або корпоративне підприємство, яке створене за законодавством України, і яке діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, яке повністю було придбане у власність цих осіб [5]. До числа виробників високотехнологічної продукції можуть бути віднесені й інші суб'єкти інноваційної діяльності, які не мають статусу юридичної особи, а отже, вітчизняного підприємства. Наприклад, промислово-фінансові групи, які відповідно до ст. 125 ГК України не є юридичними особами, але мають статус їх об'єднання.

Чимало питань викликають й інші ознаки високотехнологічної продукції, зокрема, її виготовлення із застосуванням наукоємних технологій і конкурентоспроможність їх щодо кращих зразків аналогічної продукції іноземного виробництва. Наукоємними технологіями, виходячи з розділу 2 Загальнодержавної комплексної програми розвитку високих наукоємних технологій, є технології, які створюються на основі результатів наукових досліджень і науково-технічних розробок, а також сприяють упровадженню високотехнологічного виробництва на підприємствах базових галузей промисловості. Примітно, що законодавець пов'язує поняття наукоємних технологій із упровадженням їх не до всіх галузей економіки, а лише до базових галузей промисловості. У цьому зв'язку виникає питання про правомірність включення до Загальнодержавної програми розвитку високих наукоємних технологій такого напрямку, як, наприклад, створення сучасних транспортних систем, які неможливо віднести до будь-якої галузі промисловості. Аналогічні напрями містяться і в Законі України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”. До числа інноваційних пріоритетів відносять і нові технології в аграрному секторі економіки, які далеко не завжди належать до будь-якої галузі промисловості.

Вихід з ситуації ми бачимо у розширенні об'єктного складу наукоємних технологій, до якого мають бути приєднані всі базові галузі економіки.

Визначення факторів конкурентоспроможності високотехнологічної продукції з її аналогами іноземного походження має бути тісно “прив'язане” до якісно-цінових характеристик такої продукції. Разом з тим слід констатувати, що конкурентоспроможність і наукоємність продукції не є достатнім критерієм для визнання її високотехнологічною. Один з можливих варіантів розширення ознак високотехнологічної продукції міститься в її правовій “прив'язці” до існуючих технологічних укладів, перелік яких законодавчо не затверджений. Не рятує становище і запозичення економічних підходів до визначення переліку

інноваційних укладів, робота в яких приводить до створення високих технологій.

Сутність проблеми полягає не тільки у складності визначення точної кількості галузей економіки і соціальної сфери, що претендують на отримання статусу високотехнологічних, а й у самій специфіці об'єктів інноваційної діяльності. Адже складно оспорити той факт, що будь-яка локальна інновація навіть у такій, здавалося б, високотехнологічній галузі, як мікроелектроніка (наприклад, несуттєве збільшення розміру екрана мобільного телефону, що належить до п'ятого технологічного рівня), має набагато меншу ступінь інновативності, ніж створення принципово нової виробничої лінії на машинобудівному заводі, який належить до третього технологічного укладу. У цьому зв'язку напрошується висновок, що рівень технологічності інноваційних продуктів має залежати не тільки від його належності до тієї чи іншої галузі економіки, а й від ступеня наукоємності таких продуктів. Безсумнівно, що є й інші фактори, які ідентифікують продукцію як високотехнологічну. До їх числа належать і функціональні ознаки такої продукції, а саме, вплив на структуру і якість виробництва, задоволення значної кількості споживачів, а найголовніше — отримання принципово нових функцій будь-яких об'єктів. Відмінною рисою високих технологій є й те, що вони створюються лише в тих галузях науки, які забезпечують глобальний інноваційний "прорив", що дає змогу перейти від індустріального до постіндустріального суспільства.

Отже, при визначенні правових форм об'єктів високотехнологічної продукції як сукупності ознак, що характеризують не лише кількісні, а й якісні характеристики пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, слід орієнтуватися на належність тієї чи іншої продукції до відповідної галузі наукових знань, які віднесені до найвищих технологічних укладів (наприклад, мікроелектроніка, нанотехнології, біотехнології), а також на ступінь "революційності" такої продукції.

Дослідження правових ознак визначення інноваційної діяльності з урахуванням спе-

цифіки її об'єктів дає можливість виокремити два основних види такої діяльності, а саме:

1. **Науково-виробнича діяльність** — діяльність з реалізації інноваційних проектів, що спрямовані на створення інноваційних продуктів, виробництво яких здійснюється вперше в межах усього світового співтовариства. Обов'язковою умовою здійснення такої діяльності є проведення наукових досліджень у процесі створення кінцевого продукту.

2. **Інноваційно-інвестиційна діяльність** — це діяльність з реалізації інноваційних проектів, що спрямовані на створення інноваційних продуктів, виробництво яких здійснюється вперше в межах України. Створення кінцевого продукту в процесі такої діяльності здійснюється без проведення відповідних наукових досліджень, оскільки такий продукт вже був застосований раніше в межах інших країн. У цьому зв'язку інноваційно-інвестиційна діяльність знаходить найбільш яскравий прояв у процесі міжнародного трансферу технологій. Відмінною рисою такої діяльності є й те, що вона має переважно інвестиційний характер. Інвестиціями в цьому випадку насамперед виступають нові технології, які пройшли всі стадії їх виробництва і використання в інших країнах. Отже, інноваційно-інвестиційна діяльність не породжує нових знань у будь-якій галузі науки.

Імплементация названих видів інноваційної діяльності в чинне законодавство дасть можливість не тільки найбільш точно визначити її суб'єктний склад, а й диференціювати правові форми державної підтримки суб'єктів науково-виробничої та інноваційно-інвестиційної діяльності.

Викликає певні зауваження і така обов'язкова ознака інноваційної діяльності, як її комерційна спрямованість. Законодавець визначає кінцевим результатом інноваційної діяльності появу на ринку нових конкурентоспроможних товарів і послуг, а цілі такої діяльності такі самі, як і в комерціалізації. Однак це зовсім не означає, що інноваційна діяльність є комерційною. Чинне законодавство конкретного визначення комерційної діяльності не містить. Разом з тим її основні ознаки знаходять своє відображен-

ня в ст. 3 ГК України. Виходячи з ч. 2 ст. 3 ГК, основним критерієм поділу господарської діяльності на комерційну і некомерційну є ціль отримання прибутку, яка в другому випадку є відсутньою. Таким чином, поняття комерційної діяльності ідентичне поняттю підприємництва. У всякому випадку, такий висновок слідує з назви глави 4 ГК. Законодавець при визначенні поняття інноваційної діяльності використовує термін *комерціалізація* результатів наукових досліджень, яка зумовлює появу на ринку нових товарів і послуг. Гадаємо, що в даному випадку мається на увазі один з можливих етапів інноваційного процесу, які найчастіше зустрічаються в господарській діяльності — продаж виробленої інноваційної продукції. Між тим інноваційне підприємництво (інноваційна комерція) далеко не завжди супроводжується виходом на ринок нової продукції. У господарській практиці зустрічається чимало прикладів, коли основною ціллю реалізації інноваційного проекту є модернізація основних фондів підприємства з подальшим зниженням рівня витрат виробництва. Нової продукції у даному випадку на ринку не з'явиться. Отже, і мета комерціалізації результатів наукових досліджень відсутня.

Інноваційна діяльність далеко не завжди містить у собі всі ознаки підприємництва, зокрема, мету отримання прибутку в результаті реалізації інноваційного проекту. До числа суб'єктів інноваційної діяльності можна віднести державні і комунальні некомерційні підприємства, які не мають статусу підприємницьких структур. Однак це не позбавляє їх можливості здійснювати реалізацію інноваційних проектів без мети отримання прибутку (наприклад, діяльність некомерційних підприємств ЖКГ).

З урахуванням усього вищезгаданого, можна виокремити основні (імперативні) і додаткові (субсидіарні) правові ознаки інновацій. До числа основних ознак належать:

1. **Наукоємність** — створення інновацій як результат успішних наукових досліджень і розробок.

2. **Новизна** — створення інновацій має здійснюватися в Україні вперше.

3. **Прогресивність** — поява інновацій сприяє нарощуванню вітчизняного науково-технічного і виробничого потенціалу, а також вирішенню економічних, соціальних, екологічних та інших проблем державного масштабу.

4. **Формальна визначеність об'єктів** — коло об'єктів інновацій є суворо обмеженим. До нього мають входити лише об'єкти інтелектуальної власності, причому далеко не всі, а лише ті, створення яких пов'язане з проведенням *наукових досліджень* (зокрема, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин, рідкісні породи тварин і комп'ютерні програми). Примітно, що створення навіть цього кола об'єктів далеко не завжди супроводжується проведенням різного роду наукових досліджень (наприклад, написання комп'ютерних програм або отримання нової форми будь-якого виробу у вигляді промислового зразка і т. п.).

5. **Ефективність** — об'єкт стає інновацією лише в тому випадку, коли він є сприйнятливим ринком або реалізований у межах підприємства, що приводить до досягнення економічного, екологічного або соціального ефекту.

Як додаткові (субсидіарні) правові ознаки інновації можуть виступати:

1. **Конкурентоспроможність** — наявність в інноваційного товару або послуги якісних або вартісних переваг, що порівнюються з аналогічним товаром або послугою, які представлені на ринку. Конкурентоспроможність є обов'язковою ознакою інновацій лише в тому випадку, коли вони зорієнтовані на входження до ринку, в якому присутні їх аналоги.

2. **Диверсифікованість** — можливість одночасного використання інновацій у різних напрямках господарської діяльності підприємства або в інших сферах життєдіяльності людини (споживчої, наукової, освітньої, медичної і т. п.). Такі інновації мають крупномасштабний, багатофункціональний характер. До їх числа можна віднести, наприклад, чергові моделі комп'ютерів, які можуть використовуватись як у виробничій, так і в будь-якій іншій соціально-економічній сфері [6].

Безумовно, наведені правові ознаки інновацій аж ніяк не є канонічними. Подальший

розвиток понятійного апарата інноваційного законодавства дасть можливість найбільш точно й логічно ідентифікувати об'єкти, що претендують на отримання статусу інновацій.

Література

1. Андрощук Г. Фінансування інновацій і роль венчурного капіталу: бізнес-ангели // Інтелектуальна власність. — 2003. — № 9. — С. 25–29.

2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV // ВВР України. — 2002. — № 36. — Ст. 266.

3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // ВВР України. — 2003. — № 18–22. — Ст. 144.

4. Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій: Закон України від 9 квітня 2004 р. № 1676-IV // ВВР України. — 2004. — № 32. — Ст. 384.

5. Сімсон О. Е. Інноваційне і креативне право: право знань і творчості: Монографія. — К.: Ін Юре, 2006. — 264 с.

6. Новые технологии и изделия коллективных членов Донецкого регионального отделения Академии технологических наук Украины // Новые технологии — путь в будущее: Сб. науч. трудов. и разработок / Ин-т экон.-правовых исслед. НАН Украины. — Донецк: Юго-Восток, ЛТД, 2003. — Вып. 2. — С. 207.

Досліджено правові ознаки інноваційної діяльності, визначено її суб'єктний склад, основні напрями і пріоритети. Засобами порівняльного аналізу науково-інноваційної та науково-інвестиційної діяльності досліджено взаємозв'язок між ними та основні відмінності.

Исследованы правовые признаки инновационной деятельности, определен ее субъектный состав, основные направления и приоритеты. Средствами сравнительного анализа научно-инновационной и научно-инвестиционной деятельности исследована взаимосвязь между ними и основные отличия.

The legal characteristics of innovation, to its subjects, the main directions and priorities. By means of comparative analysis of scientific innovation and research and investment explored the relationship between them and the main differences.

Надійшла 25 січня 2012 р.